

30. VIII. 1919

Naprosto důvěrné!

I.

POZNÁMKY K JAZYKOVÉMU ZÁKONU.

Ministerstvo vnitra podalo mně několik ústavních předloh; podávám zatím své poznámky k zákonu jazykovému, jimiž hlavní úkoly naší ústavní kodifikace a vedoucí zásady jazykového zákona jsou vyloženy.

Osnova ministerská dovolává se úsilí Rakouska a Uherska¹ o kodifikaci státního jazyka; neradno se toho dovolávat, protože náš národ proti tomu úsilí bojoval. Odůvodnění státního jazyka není potřebné, protože se to všude přijímá samo sebou, že ve státě suverénním a samostatném stát má svůj jazyk.

Ovšem je rozdíl mezi státním jazykem a státním jazykem. Ve státě jednojazyčném státní jazyk má jiné postavení, nežli ve státě mnohojazyčném a jiné bývalo postavení státního jazyka ve státě absolutistickém a monarchickém. V demokracii a republice, uznávající rovnost všech občanů a tudíž i jazyků před zákonem, běží o spravedlivou a dokonalou správu; praktická potřeba, rychlost úřadování a láce pro občanstvo jsou hlavním a vedoucím požadavkem. Demokracie položí tudíž hlavní důraz na praktickou potřebu oficiálního jazyka a nebude zdůrazňovat jazyk „státní“, tak jako se to dělalo v Rakousku, Uhrách, Rusku. V demokratickém státě, majícím značné národní minority, jazyky všechny jsou státními – jeden je primus inter pares,^a protože jednotnost centrální správy toho vyžaduje. U nás, rozumí se z celé historie a světové situace politické, je to čeština (slovenština).

Naše politika nemůže být nacionalistická ve smyslu toho slova, jak byla v Rakousku a Uhersku, nemůžeme se dovolávat práva pouze národního. De facto vždycky jsme se drželi práva historického vedle přirozeného (národnostního a jazykového). Humanismus (humanitismus) byl hlásán Kollárem a Palackým. Těchto idejí držel jsem se i já ve své propagandě za hranicí a ve jménu ideálů Kollára a Palackého získal jsem Dohodu pro naši samostatnost.

Národnostní princip ovšem uznáváme, ale právě proto jej musíme také uzнат pro jiné národy; musíme si býti vědomi, že vedle národnosti vyvíjela se zároveň mezinárodnost, úzce národnostní politika byla by anachronismem.

Světové postavení našeho státu a početnost minorit, zejména Němců, vylučuje všeliké úsilí odnárodňovací. Násilí, popřípadě chytráctví, je pohodlné jen pro okamžik; systematické, promyšlené počestňování resp. poslovenšťování je nemyslitelné a vedlo by k iredentě,

kteřá by nám odpudila všechny přátelské národy. My přirozeně získáme příslušníky naší národnosti, kteří se v Rakousku-Uhersku k národnosti netroufali přihlašovat; příklad Budějovic, Brna atd. ukazuje tyto přirozené důsledky převratu. Máme možnost a právo naši národnost chránit a to nám stačí. My máme úkol jeden, totiž: získat pro stát ostatní národnosti a zároveň získat sympatie a uznání Evropy a vzdělaného světa vůbec pro naši státní správu. Prakticky vyjádřeno: musíme národní minority získat ke spolupráci v zájmu našeho státu; do jisté míry Maďaři užili takto Němců a také Rusko lze uvést, ačkoliv oba státy dosahovaly svého cíle násilným odnárodnováním.

Jen stručně budiž poznamenáno, že *Doboda*,^b zabezpečujíc nám samostatnost, nestojí na principu národnostním. To vidět již z toho, že se Němcům v našem státě přiznává česká „národnost“.² Celá koncepce pařížské smlouvy vybočuje z užšího nazírání národnostního: Alsas-Lotrinky, teritorium získané Itálií a Polskem atd. jsou tomu důkazem.

Národní minority.^c Máme ve svém státě Němce, Maďary, Poláky, Rusíny a Rumuny. Tyto minority se liší předně početností. Kdežto Rumunů budeme mít jen nepatrný zlomek, Němců budeme mít počet veliký. Také maďarská minorita je značná.

Rozdíl kulturní má pro minority význam. Administrace kulturního národa má jiné potřeby, než nekulturního (negramotného). Stupeň bohatství také padá na váhu a zejména také rozdíly hospodářské organizace. Průmyslové obyvatelstvo má složitější administraci potřeby než zemědělské. Proto také pouhé číslo minorit nemůže rozhodovat o administraci; např. jedna větší továrna resp. větší počet dělnictva ukládá administraci mnohem více úkolů a úkonů, nežli mnohem větší počet zemědělců.

A nakonec, naše minority vyznačují se tím, že všechny jsou částí národů větších za hranicí. Tudíž musíme očekávat, že zacházení s minoritami bude sledováno ve státech sousedních; naše politika jazyková má význam mezinárodní.

Pro naši administraci jsou nejbližší Němci a Maďaři. Němci jsou bohatí a vzdělaní a byli posud našimi pány; mají za sebou velké Německo a německé Rakušany. Maďaři také byli národem panujícím a zejména proti Slovákům projevovali svou nešetrnou panovačností. Jsou energičtí a svou izolaci v Evropě odhodlání ke krajnímu odporu. Proto s maďarskou iredentou musí být počítáno.

Německý problém je pro nás nejdůležitější. Získáme-li Němce pro svůj stát, získáme i ostatní minority; Němci v iredentě mohli by organizovat také Maďary a jiné ke stálému odporu. Jestli by naši Němci nebyli získáni (alespoň částečně) pro stát a jestli by se v opozici spojili s Maďary, Poláky a snad i s Rusíny – jak by mohlo pracovat Národní shromáždění? Evropa četla by opoziční řeči, z opozice vznikla by obstrukce, žádný myslící český politik nemůže být o věci v pochybnosti.

Slovensko.^c Slovensko je pro nás těžší administrací problém, než by se dalo očekávat. Tisíciletým odtržením Slováci vykazují své zvláštnosti kulturní; nedělají národ jen jazyk,

* – V poznámce chci upozornit, že ustanovení č. 7 v § 1. je při nejmenším příliš široké; obec, která dostane podporu od státu při živelné pohromě atp. nemůže být nucena, aby jednala česky, když v ní a v zastupitelství není lidí česky znajících. Vůbec požadavek je upřílišněný.

nýbrž také zvykové a mravy. Na Slovensku např. náboženská a církevní organizace má důležitost zvláštní. City v tomto ohledu obyvatelstva musejí býti respektovány. Maďarizace inteligence slovenské velmi pokročila. Proto je pro Slovensko potřebí nejen slovenských škol, ale také připoutání kulturní k Čechám pomocí rychlé dopravy novin, knih atd. Slováci nemají pořádných novin, proto jsou závislí na maďarských a německých; jestliže české listy docházejí týden po vydání, nikdo jich už pořádně nečte, a tak Slovensko žije odloučeno od Čech. Tato izolace přirozeně hrozí také našim českým úředníkům.

Konečně musí býti pamatováno, že Slováci od Maďarů nebyli připouštěni do administrace a že tudíž úřednická a také jazyková kvalifikace slovenské inteligence a lidu je poměrně slabá. Na každý způsob administrace na Slovensku musí býti velmi dobrá a promyšlená, aby získala sympatie lidu.

Úřední jazyk tzv. vnější a vnitřní.^c Hlavní, praktický problém je vymezit, do které míry vedle češtiny (slovenštiny) do úřadů a do školy jiné jazyky mají být připuštěny.

Jazyk *vnější*^b je velmi důležitý proto, že doléhá stále na smysly tzv. rozumové, oči a sluch. Proto označování úředních budov, železničních stanic, peněz atd. je tak důležité.

Na mincích by bylo možno užívat latiny.

Doporučoval bych jistou kvótu papírových peněz po případě i státních úpisů atd. udělat slovensky. Tím by na ostatních státovkách resp. bankovkách odpadl slovenský text, peníze by neukazovaly československý dualismus.

Pokud běží o jazyk *vnitřní*,^b je za daných poměrů nemožno ustanovit, aby čeština (slovenština) byla vnitřním úředním jazykem; je příliš mnoho úředníků německých a maďarských, neznajících česky (slovensky). Ale také z věcných důvodů nelze hájit, že by úředník Němec s jiným úředníkem Němcem dokonce snad v téže úřední místnosti měli pojednávat česky.

Prakticky půjde tudíž o to, vymezit úřady *jednojazyčné*^b a *dvojjazyčné*.^b V té příčině máme zkušenost s nařízením Badeniho 1897 a Gautsche 1898; sem také hledí nařízení finančního ministra 27. prosince 1898.³

Přimlouvám se, aby za znalost jazyků úředníkům byla dáována prémie.

Pokud jiný je poměr polštiny a rusínštiny k češtině; značnější příbuznost jazyků mohla by za příznivých poměrů politických usnadnit úřadování.

Rusínsko.^c Docela zvláštní úkol vzniká přiřčením Rusínska, jakožto autonomního území. Jsou totiž na Slovensku značnější rusínské minority a vedle toho bude samostatné rusínské území. Rusíni sami mají starý spor o poměr svého nářečí ke spisovné velkoruštině. Poměr je analogický (ne totožný) ku poměru slovenštiny k češtině. Moje mínění je, že úředním a školským jazykem má být nářečí lidu. Spisovná ruština (velkoruština) může být zavedena na středních školách ve vyšších třídách. Rusíni byli by ochuzeni kulturně, kdyby nemohli volně užívat ruské literatury, zejména překladové. Je známo, že petrohradská akademie věd doporučovala ruské carské vládě, aby na Ukrajině z pedagogických důvodů zavedla ukrajinštinu do škol; zavedení ruštiny do škol z týchž důvodů pedagogických (nikoli politických!) se nedoporučuje. Mezi našimi Rusíny je strana velkoruská a byly o jazyk značné spory; navrženým způsobem lze po nějaké době tyto spory odstranit.

Při sčítání lidu Rusíni budou reklamovat Slováky vyznání uniálského;⁴ rozumí se, že národnost se neurčuje náboženstvím, nýbrž osobním příznáním.

Armáda.^c Veliký problém jazykový bude mít naše armáda. Máme zatím jistou zkušenost s německými částmi, organizovanými v Itálii. Vojenské úřady si tyto německé vojáky chválily, ale v pozdější době měly nemilé zkušenosti. Jistě se němečtí zajatci v Itálii hlásili do našeho vojska nikoli z důvodů politických, nýbrž proto, aby se mohli dostat ze zajetí. Na každý způsob se bude musit problém od vojenské správy náležitě teprv studovat. Držel bych se švýcarského vzoru a tudíž nejsem proti německým svazkům vojenským; nejsem také proti německému komandu. Jistě mělo by být vedle českého komanda také německé. Mohou býti smíšené svazky a německým brancům může být volno přihlásit se k českým částem. Příklad Švýcarska je dán také číselným poměrem obyvatelstva českého a německého. Tento poměr odpovídá přibližně švýcarskému poměru Němců a Francouzů. A podobně běží tu i tam o poměr dvou kulturních uvědomělých národů. Ostatně vojenská správa musí různé způsoby zkoušet, než se definitivně rozhodne.

Jazyk vyučovat.^c Všecky minority budou mít své národní školy, to se rozumí samo sebou. Totéž platí o školách středních; Němci mají také své vysoké školy. Není nespravedlivě některé střední školy německé a maďarské zrušit proto, že právě těchto škol bylo nepoměrně mnoho. Pokud jde o zrušení maďarských středních škol, musí být povlovné proto, že jest nedostatek slovenských profesorů středoškolských, a také přešpurská maďarská univerzita může být zrušena jen povlovně. Tuto taktiku musíme sledovat z důvodů politických, abychom totiž z propuštěných maďarských profesorů neudělali kádr maďarské irendenty, ale také z důvodů kulturních.

Podobně v Rusínsku při ještě větším nedostatku národních učitelů a profesorů zrušení maďarských středních škol musí být povlovné.

Pokud běží o *vyučování češtině (slovenštině) na minoritních školách*,^b tož nepokládám za správné uvádět češtinu do škol obecných proto, že je jazykem státním. Lid ať si žádá, chce-li češtinu ve svých národních školách a do které míry. Větším dílem, že si toho žádat bude. Na středních školách stačí snad fakultativní vyučování, jestli by byl odpor proti obligátnosti.

Znalost minoritních jazyků pro Čechy (Slováky).^b Vyučovací správa musí se postarat také o to, aby u nás byl stále dostatečný počet úředníků (učitelů), znajících německy, maďarsky atd. Bismarck nacionálním studentům německým doporučil učit se jazykům národů, které Němci chtějí ovládat. Je v našem zájmu znát jazyky minoritní.

Chci zakončit všeobecnou poznámkou: Uznání našeho jazyka oficiálního stane se v národních minoritách jeho přirozenou vahou politickou, kulturní a hospodářskou; je netaktické tolik o něm mluvit a v ústavě jeho postavení explicitě^d ohlašovat.

DOPIS - MEMORANDUM

SNA, f. V. Šrobár, inv. č. 596, k. 8. Originál, strojopis.

a – Primus inter pares – první mezi rovnými.

b – Podtrženo v textu.

c – Psáno proložené.

d – Explicitě – výslovně, otevřeně.

- 1 – V Rakousku státní jazyk uzákoněn nebyl, byť se o to rakouští Němci opakovaně pokoušeli. Podle § 14 základního zákona o právech státních občanů z 21. prosince 1867 (č. 142/1867 ř. z.) byly všechny jazyky formálně rovnoprávné a úředním jazykem byl jazyk v příslušné zemi obvyklý (v Čechách a na Moravě takovými jazyky byla čeština i němčina). V Uhrách byla naopak maďarština zákonem č. XLIV/1868 výslovně prohlášena za státní jazyk.
- 2 – Míněno je československé občanství, které podle tzv. malé saint-germainské smlouvy z 10. září 1919 (č. 508/1919 Sb. z. a n.) bylo Československo povinno udělit všem někdejšími rakouským a uherským státním příslušníkům majícím v některé obci Československé republiky trvalé bydliště. Výraz „nationalité“, který je použit ve francouzském originálu smlouvy, neznamená totiž francouzsky „národnost“ v našem smyslu, ale státní příslušnost.
- 3 – Tzv. Badeniho jazyková nařízení (nazvaná podle ministerského předsedy Kazimira Badeniho) vydaná 5. dubna 1897 pro Čechy a 22. dubna 1897 pro Moravu zaváděla úplnou jazykovou dvoujazyčnost, tj. čeština a němčina měly být používány rovnoprávně jako vnější i vnitřní úřední řeč. Nařízení se netýkala armády, četnictva a části finanční správy. Dne 5. března 1898 Badeniho nástupce Paul von Gautsch nařízení změnil v tom smyslu, že dvojjazyčnost ve vnitřním úřadování má být zavedena jen v jazykově smíšených okresech.
- 4 – Rozumí se uniátská, tj. řeckokatolická církev.

Opat premonstrátorského kláštera v Jasově T. G. Masarykovi^a
Jasov, 31. srpna 1919

/23

MEMORANDUM

des Prämonstratensen Chorherrenordens
von Jászó¹ bei /Kosice^{2/}

in Betreff der ungestörten Beibehaltung ihrer Gymnasien von Kosice und Rosnava^{b 3}

A jászóvári préposttól.
275 szám. 1919.

Herr Präsident!^c

Der Prämonstratenser Chorherrenorden von Jászó besteht schon seit mehr als 700 Jahren und war stets bestrebt sich dem Dienste Gottes und der Ausbreitung der Kultur zu widmen. Seine Mitglieder erachteten es für ihre heiligste Pflicht diesen beiden Leitsternen treu zu dienen und in allem vorzugehen eingedenk des Wortes der heiligen Schrift, Gott zu geben was Gottes und dem Staate, was des Staates! Und was die Altvordern immer treu eingehalten, dem hiengen auch die später[e]n Nachfahren gewissenhaft an. In den ersten Jahrhunderten seines Bestandes widmete sich der Orden ausser dem Gottesdienste und der geistigen Pflege seiner Mitbürger auch der Landwirtschaft, dem Urbarmachen des Bodens, indem die Mitglieder des Ordens dort, wo sie sich niederlieszen, die Wildnisz ausrotteten, den Boden durch rationelle Pflege fruchtbringend machten. Sie betrieben